

käytön Venäjä-tutkimuksessa. Toisen osion menetelmäpainotteisuus näkyy useissa kappaleissa, joista osassa annetaan myös konkreettisia esimerkkejä nykyaikaisten kvantitatiivisten ja tietojenkäsittelytieteiden metodien käytännön sovelluksista Venäjä-tutkimukseen. Toisessa osassa analysoidaan muun muassa poliittisten iskusanon käyttöä Venäjällä korpusanalyysia ja Integrum-tietokantaa hyödyntämällä. Tarkasteltavien teemojen joukossa on myös entisen presidentti Dmitri Medvedevin lanseeraaman modernisaatioajattelun muutos venäläisessä yhteiskunnassa topic modelingin eli tekstiaineiston aiheuokittelun ja vektoriarvumallien avulla.

Handbook of Digital Russia Studies -teoksen tärkeimpänä ansiona on ideoiden ja suuntalinjojen tarjoaminen digitaalisten lähteiden ja metodien käytöstä Venäjän parissa työskenteleville. Esimerkiksi Venäjästä kiinnostuneet politiikan tutkijat, oikeustieteilijät, humanistit, datatieteilijät, ekonomistit ja tilastotieteilijät voivat ammentaa teoksesta ideoita omaan tutkimus- ja asiantuntijatyöhönsä. Teos tarjoaa myös kattavan yleiskatsauksen venäläisen yhteiskunnan digitalisaatiosta.

Käsikirjan keskeisin puute on puolestaan metodologiapainotteisissa kappaleissa tehtyjen analyysien puutteellinen dokumentaatio. Osassa kappaleista kirjoittajat esimerkiksi mainitsevat käyttävänsä analyysieissään yleisesti käytettyjä R:n ja Pythonin kaltaisia ohjelmointikieliä, mutta eivät tarjoa lukijoille nähtäväksi kommentisarjoja, joilla analyysien tulokset on käytännössä saavutettu. Tämä puute olisi ollut helposti korjattavissa julkaisemalla kommentarjakoodit joko kappaleiden perässä tai vaihtoehtoisesti tarjoamalla linkin

GitHubiin tai vastaavaan ohjelmavarastoon tai koodin säilytyspaikkaan. Kommentisarjojen julkaiseminen olisi mahdollistanut paitsi teknisesti osaaville lukijoille analyysien toistamisen myös käytettyjen tutkimusmetodien helpomman ja konkreettisemmän soveltamisen heidän omiin tutkimuksiinsa.

Edellä mainituista puutteista huolimatta teos tarjoaa erittäin kattavan yleiskatsauksen Venäjä-tutkimuksen ”digitaalisesta ulottuvuudesta”. Tämän vuoksi teos on suositeltavaa luettavaa kaikille venäläisen yhteiskunnan digitaalisista ulottuvuuksista kiinnostuneille. Kirjan kirjoittajat myös käsittelevät Venäjä-tutkimuksen digitaalisia ulottuvuuksia asiaan kuuluvalla akateemisella kriittisyydellä. Yksi *Handbook of Digital Russia Studies* -teoksen taustalla olevista havainnoista tuntuukin olevan, että uusista valtavia tietomassoja kykenemään käsittelevistä analyysimenetelmistä huolimatta ”digitaalinen” ei voi täysin korvata ihmisen panosta ja roolia tutkimustyössä, ja tämä pätee myös Venäjä-tutkimukseen. Kuten eräässä kirjan kappaleista siteerattu Venäjän digitaalisen taiteen edelläkävijä Olga Tobreluts toteaa: ”tietokoneet ovat pohjimmitaan vain metallilaatikoita, jotka eivät tee mitään, ellei niitä ohjeisteta” (s. 244). Siksi kiihtyvistä digitalisaatiosta huolimatta alue- ja kulttuurintutkimukselle sekä asiantuntijuudelle tulee olemaan kysyntää myös tulevaisuudessa – mikä on puolestaan hyvä uutinen kaikille Venäjään erikoistuville opiskelijoille, tutkijoille ja asiantuntijoille.

Eemil Mitikka ja Aleksei Simonov

Monipuolinen kuva Venäjän nyky-yhteiskunnasta ja sen haasteista

Markku Kivinen and Brendan Humphreys (eds): *Russian Modernization. A New Paradigm*. Abingdon and New York: Routledge, 2021. 367 s. ISBN: 9780367567255 (hbk) ISBN: 9791003099161 (ebk).

Onko Venäjä modernisoitumassa ja jos on, niin miten? Näihin kysymyksiin haetaan vastauksia Aleksanteri-instituutin huippuyksikön tutkijoiden yhteisvoimin. Venäjällä modernisaatio oli paljon esillä silloin, kun huippuyksikkö aloitti toimintansa. Dmitri Medvedev nosti sen presidenttikaudellaan vahvasti esille, mutta

myöhemmin siitä ei enää kovin paljoa ole puhuttu. Venäläisessä katsannossa modernisaatio kuitenkin ymmärretään ahtaasti teknologisena ja taloudellisena kehityksenä, johon pyrittiin lähinnä Skolkovon tapaisten jättimäisten ylhäältä ohjattujen IT-hankkeiden avulla. Aleksanteri-instituutin huippuyksikkö pyrkii kuitenkin monipuolisempaan näkemykseen.

Kirjan teoreettisena lähtökohtana on Anthony Giddensin strukturaatioteoria. Lisäksi tarkastellaan Talcott Parsonsin kehittämää systeemiteoriaa, joka näkee yhteiskunnan kehityksen erilaisten ammatillisten alajärjestelmien

kehityksenä. Aleksanteri-instituutin tutkijaryhmä ei kuitenkaan allekirjoita länsimaista lineaarista käsitystä modernisaatiosta. Tarkoitettuja ja tarkoittamattomia kehityskulkuja analysoitaessa käytetään Durkheimin pyhän ja profaanin käsitteitä (*sacred and profane*). Yleensä ylhäältä alas pyritään johonkin, mutta myös alhaalta ylös voi ilmestyä muita, erilaisia kehityskulkuja. Me, jotka olemme tutkineet Venäjän maaseutua empiirisesti, voimme tosiaankin vahvistaa sen, että Venäjä ei ole pelkkä Vladimir Putin ja häneen nojaava eliitti vaan hyvin monimuotoinen ja monikulttuurinen maa. Myös Kivisen ja Humphreysin toimittamassa kirjassa peräänkuulutetaan empiirisen tutkimuksen merkitystä. Venäjää voi toki tutkia kremnologinakin, mutta sellainen tutkimus ei anna yhteiskunnasta kokonaiskuvaa, johon Suomen viime vuosikymmeninä hyvin kehittynyt Venäjä-tutkimus pyrkii. Kokonaiskuvaan pyritään empirialla ja poikkitieteellisellä tutkimuksella. Tässä kirjassa kokonaiskuvan osat ovat: 1) talous, talouden diversifikaatio; 2) demokratisaatio, autoritaarinen demokratia; 3) hyvinvointijärjestelmä; 4) kulttuuri ja ideologia; ja 5) ulkopolitiikka.

Kirja alkaa Kivisen syväluotaavalla katsauksella modernisaatioteorioihin (luku 1). Rakenteisiin liittyvät tarjolla olevat resurssit, säännöt ja instituutiot. Yhteiskunnan toimijoita on makro-, meso- ja mikrotasolla. Kirjan ensimmäinen luku kuvaa näkemystä, joka on syntynyt pitkän ajan tarkkailun ja tutkimuksen tuloksena. Markku Kivisen tieteellinen ura ja näkemykset ovat huippuyksikön tuottamassa kirjassa tärkeässä roolissa. Hänen uransa niin Aleksanteri-instituutin kehittäjänä kuin tiedemiehenä on merkittävä. Hallinnolliset tehtävät eivät ole sammuttaneet Markun tieteellistä ajattelua, vaan hän on pitänyt tieteellistä kuntoaan yllä koko ajan. Kirja ja sen taustalla oleva huippuyksikkö on hieno päätös Markku Kivisen uralle Aleksanteri-instituutin johtajana. Ura tutkimuksessa toki jatkuu vielä emerituskseenä.

Pami Aalto ja Anna Lowry vastaavat talouden modernisaation analyysistä (luku 2). Venäjän talouden modernisaatioalvinnat on tehty Putinin aikana. Sattumoisin hänen noustuaan valtaan myös öljyn maailmanmarkkinahinta lähti nousuun, joka jatkui koko ensimmäisen presidenttikauden. Siksi oli varsin luonnollista, että Venäjän talouden moottoriksi valittiin öljy- ja kaasusektori, jonka avulla talous pääsi jaloilleen. Öljy on ollut sekä Venäjän talouden kirous (*resource curse*) että sen etu. Öljytuloista on voitu rahoittaa talouden diversifikaatiota. Sitä on toki yritetty jo neuvostoajoista alkaen, mutta onnistuminen

on ollut yleensä ottaen surkeaa. Hieman paradoksaalisesti länsimaat ovat tarkoittamattaan auttaneet Venäjän talouden diversifikaatiota, sillä Krimin valtauksen jälkeen Venäjään kohdistetut sanktiot ovat johtaneet siihen, että moni muu ala on noussut. Kotimaan kysyntä on vetänyt esimerkiksi maatalouden nousuun, samoin metalli- ja kemian teollisuuden sekä metsäalan. Fossiilisten polttoaineiden puolella on siirrytty nesteytettyyn kaasuun (LNG) eli pidemmälle jalostettuun tuotantoon. Euroopan markkinoiden hyytyminen taas on kääntänyt katseet Aasiaan, mikä on antanut öljy- ja kaasualalle uusia markkinoita ja samalla lisääiäkaa uudistumiselle. Muita hyötyjiä ovat olleet lentokoneiteollisuus, autoteollisuus, lääketeollisuus, ydinenergia ja laivanrakennusteollisuus.

Aallon ja Lowryn mukaan Venäjän talous on neoliberaalin ja kehittyvän talouden välimaastossa, ja talouden johdossa on erilaisia näkemyksiä. Keskustelussa Venäjää yleensä pidetään sekataloutena. Kuten muutenkin Venäjällä, myös taloudessa on keskusjohtoisuutta vähitellen lisätty ja otettu valtiolle takaisin aiemmin yksityistettyä toimintaa. Kirjoittajat pohtivat myös ekologista ulottuvuutta. Kotimaan energiasta 90 % tuotetaan fossiililla polttoaineilla, ja uusiutuva energia on vielä hyvin vähällä käytöllä. Suhtautuminen ilmastonmuutokseen on kaksinainen. Vaikka se onkin tiedostettu, ajatellaan myös, että siitä on hyötyä arktisten alueiden resurssien hyödyntämisessä. IT-alaan satsaamista kuten Skolodovo -projektia ei tässä luvussa käsitellä lainkaan.

Luku 3 käsittelee demokratian kehitystä eli autoritaarista modernisaatiota. Sen kirjoittajia ovat Vladimir Gel'man, Markku Kangaspuro, Jouko Nikula, Jussi Lassila, Anna-Liisa Heusala, Marina Khmel'nitskaya ja Andrei Starodubtsev. Luku alkaa ja päättyy Vladimir Gel'manin yleisemmän tason analyysillä autoritaarisen ja eliitin johtaman kapean modernisaation heikoista tuloksista. Toisaalta autoritaarinen modernisaatio on onnistunut joissakin Aasian valtioissa, joissa autoritaarinen hallinto kykenee viemään läpi uudistuksia. Venäjällä demokraattinen modernisaatio epäonnistui 1990-luvun yksityistämishuumassa, jonka jälkeen demokratia yhdistettiin venäläisten mielissä kaaokseen. Autoritaariset reformit Putinin noustua valtaan olivat osittain onnistuneita, kun keskusjohtoisuudella saatiin aikaan suuresti kaivattua järjestystä. Onnistuminen oli kuitenkin pitkälti öljyn hinnannousun ansiota. Kun se päättyi, Putinin piti hakea yhä enemmän tukea suurvaltaideologiasta ja neuvostoaikaa ihannoivista rakenteista. Autoritaarinen

demokratia epäonnistui kapean eliitin korruptoituneeseen toimintaan, jota Venäjän entisellä suuruudella elämöinti ei onnistu peittämään. Gel'manin mielestä tehokkaat autoritääriset instituutiot ovat osoittautuneet pelkäksi illuusioksi. Gel'man ei näe Venäjälle juuri nyt avoinna olevaa mahdollisuuksien ikkunaa, mutta toivoo, että tehdyistä virheistä voidaan vielä oppia.

Muiden kirjoittajien osuudet ovat hyvin lyhyitä. Kangaspuro analysoi suurvaltakuvitelmia ja uskoa vahvaan johtajaan. Nikula pohtii korruptoituneita tapoja jakaa resurssuja ja Lassila venäläisen populismin luonnetta. Heusala analysoi NPM (New Public Management) ajattelun vaikutusta Venäjän julkisessa hallinnossa. Khmelnitskaja pohtii strategisten suunnitelmien ontoutta ja Starodubtsev epäsuositettujen reformien dilemmaa.

Luku 4 käsittelee sosiaalipolitiikan modernisointia. Kirjoittajia on taas useita; Markku Kivinen, Meri Kulmala, Jouko Nikula, Simo Mannila, Markus Kainu, Laura Kemppainen, Teemu Kemppainen, Kaarina Aitamurto, Andrey Starodubtsev, Roosa Rytkönen, Marina Khelmitzkaya ja Anna Tarasenko.

Sosiaalipolitiikkaa käsitellään hyvin laajasti; köyhyyttä, terveyttä, maahanmuuttokysymyksiä ja maahanmuuttajien asemaa, perhepolitiikkaa, koulutus uudistuksia, asuntopolitiikkaa ja sosiaaliturvan kysymyksiä. Lisäksi käsitellään sosiaaliluokkien kehittymistä, ammattiliittojen ja kansalaisjärjestöjen toimintaa. Väliin on lisäksi sijoitettu pieniä tietoiskuja sukupuolten tasa-arvosta tai yliopistojen korruptiotapausten tiedottamisesta. Näin laajan kokonaisuuden käsittely vajaassa seitsemässäkymmenessä sivussa tuo helposti lukemiseen sirpaleisuutta. Tämä tiedostaen lukuun on laadittu johdanto, jossa esitetään kolme tarkastelunäkökulmaa, joita luvun lopussa analysoidaan. Ensimmäinen näkökulma on sääntöjen ja resurssien suhteet, lähinnä miten rahalliset ja inhimilliset resurssit vastaavat institutionaalisia tehtäviä. Toisena näkökulmana on muodollisten virallisten sääntöjen ja epävirallisten sääntöjen tai toimintatapojen suhteet kuten epävirallisten verkostojen ja toimintatapojen vaikutus politiikkaan, uudistuksiin ja politiikan tuloksiin sekä niiden palautemekanismeihin. Kolmas mielenkiintoinen näkökulma on tarkoitettujen ja tarkoittamattomien seurausten välinen suhde.

Analyyysi osoittaa, että Venäjällä ei oikeastaan ole tietoisesti valittua kaikenkattavaa hyvinvointimallia, vaan pikemminkin kamppailaan reaktiivisesti laajojen sosiaalisten ongelmien ja monimutkaisten jatkuvasti muuttuvien resurssien

ja sääntöjen vuorovaikutuksessa. Elintaso ja hyvinvointi on selvästi parantunut, mutta samalla epätasa-arvoisuus alueiden välillä, kansalaisten ja maahanmuuttajien välillä sekä kaupunkien ja maaseudun välillä on kasvanut. Markkinatalous on pysyvästi muuttanut Venäjän sosiaalisia rakenteita. Silti yhteiskunta ei ole polarisoitunut kuten monissa muissa kehittyvissä talouksissa. Uusia ryhmiä kuten uskapitalisteja, pienyrittäjiä ja pikkuporvaristoa on syntynyt, mutta nämä ryhmät ovat hyvin pieniä verrattuna suureen palkkatyöväestöön. Putinin kaudella palkkatyötä tekevässä väestössä on tapahtunut keskiluokkaistumista. Luokkaistumisella ei kuitenkaan ole suurtakaan merkitystä, koska luokkien organisoituminen on heikkoa. Esimerkiksi ammattiliitot ovat neuvostoajan jäljiltä heikkoja ja tiukassa valtion kontrollissa. Sosiaalipolitiikkaan vaikuttavat erityisesti eliitit, ministeriöt, kansalaisjärjestöt, ammatilliset organisaatiot ja asian tuntijayhteisöt. Odotukset, joita sosiaaliselle hyvinvoinnille asetetaan, eivät vaikuta juurikaan poikkeavan eri luokkien kesken, vaan venäläiset haluavat nimenomaan valtiollisia palveluita.

Eliitin kontrolli muiden toimijoiden suhteen on näkyvä. Silti mitään yhtenäistä ideologiaa eliitillä ei ole, vaan lähtökohdat ovat keskenään ristiriitaisia. Empiirinen tutkimus osoittaa, että valtio on alkanut vetäytyä sosiaalipalveluiden järjestämisestä. Ilmiöhän on yleismaailmallinen ja globaalin kilpailun olosuhteissa liberaalin talousajattelun mukainen. Neuvostoaikojen kaikenkattava julkisen sektorin toiminta terveys- ja sosiaalipalveluissa ei markkinataloudessa eikä varsinkaan valtion suuresti vaihtelevista öljytuloista riippuvaisen Venäjän taloudessa ole enää mahdollinen. Kehitys on kuitenkin suuressa ristiriidassa kansalaisten odotusten kanssa. Järjestelmä on sekä sisäisesti että ulkoisesti haavoittuvainen. Vastakkainasettelu näkyy pienen eliitin ja suurimpien sosiaaliluokkien eli keskiluokan ja työväenluokan välillä.

Luku 5 käsittelee Neuvostoliiton romahtamisen jälkeistä kulttuuria ja sen kehitystä kohti konservatiivisempaa, uskonnollisempaa ja nationalistisempaa suuntaa. Myös tämän seitsemänkymmentäsivuisen luvun kirjoittajia on useita: Markku Kivinen, Arto Mustajoki, Jouko Nikula, Ira Österberg, Kaarina Aitamurto, Elina Kahla, Vesa Oittinen, Elina Viljanen, Markku Kangaspuro, Jussi Lassila, Susanna Hast, Veli-Pekka Tynkkynen ja Saara Ratilainen. Kulttuurilla ei tässä yhteydessä tarkoiteta kirjallisuutta, musiikkia, kuvataidetta, vaan venäläistä ajattelua suurten yhteiskunnallisten muutosten kourissa. Myös tässä luvussa on useiden kirjoittajien voimin

pyrityt antamaan mahdollisimman monipuolinen kuva nykyisen Venäjän kulttuurisesta murroksesta. Neuvostoliiton romahtaessa sitä kiinni pitävän virallisen kommunistisen ideologian liima petti. Markkinatalous, johon alkuun suhtauduttiin lapsellisella innolla, petti odotukset. Näin ollen ei kummastakaan ideologiasta löytynyt enää pohjaa yhteiselle venäläiselle kulttuurille. Tämän tyhjiön täytti uudelleen löydetty idea Venäjästä ortodoksisen maailman puolustajana. Siksi kirjoittajien mukaan Huntingtonin teoria sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä (*Clash of Civilizations*) on Venäjällä niin suosittu. Venäläiset näkevät itsensä mielellään aivan erityisenä ja muista poikkeavana kulttuuripiirinä. Tsaarien Venäjällä venäläisten erityisyys liitettiin ortodoksisen kristillisyyden puolustamiseen huolimatta siitä, että myös tsaarien Venäjä – jopa enemmän kuin nykyinen – oli monikulttuurinen maa, jossa asui myös islamilaisia, buddhalaisia, juutalaisia ja myös muiden kristillisten kirkkojen kannattajia. Kirjoittajat käyttävät Durkheimin vieraantumisen käsitettä kuvaamaan 1990-luvun Venäjää, jota venäläiset itse ovat kuvanneet arvotyhjiönä. Durkheimille vieraantuminen on sosiaalisten normien puutetta, heikkoa sosiaalista integraatiota ja romahtanutta moraalia. Rahasta tuli uudessa markkinataloudessa nopeasti tärkeä mittari samalla, kun talouden romahtaminen loi epävarmuutta, joka näkyi alkoholin kulutuksen kasvuna ja elinajan odotuksen laskuna. Sodat Tšetšeniassa ylläpitivät väkivallan ja pelon ilmapiiriä.

Aiemmin ateistisen ideologian avulla pitkän ajan kuluessa maallistettu yhteiskunta alkoi etsiä takaisin tietä uskontoa kohti. Tämä yhdistyi kansallismielisyyteen, eräänlaiseen uuteen slavofiilisyteen, joka nostaa venäläiset koko slaavilaisen maailman kulttuurisen johtajan rooliin. Ortodoksinen kirkko nousi poliittisen eliitin yhteistyökumppaniksi, politiikan välineeksi ja sen avulla uudeksi liimaksi, joka ohjaa kohti konservatiivisia arvoja. Ne koetaan venäläisiksi arvoiksi, jotka puolustavat kristillisiä arvoja länsimaista maallistumista ja rappiota vastaan. Usein kuitenkin unohdetaan, että Venäjällä on myös sekulaaria liberalismia. Historiallisesti ajatellen slavofiilien ja zapadnikkien välinen kamppailu on edelleen käynnissä.

Kirjan suureksi saavutukseksi katsoisin sen, että siinä pyritään näkemään mediassa usein esitetyn monoliittisen kuvan taakse ja tuomaan esille Venäjän kulttuurista moninaisuutta. Kirjassa käsitellään myös islamia Venäjällä sekä erilaisia pakanallisia liikkeitä. Buddhalaisuus ja juutalaisuus on jätetty maininnan varaan.

Kirjoittajat analysoivat myös Venäjän televisiossa ja lehdistössä hyvin näkyvää ortodoksisen kristillisyyden uudelleen määrittelyä, oman uuden kulttuurin innovatiivista keksimistä usein historiaa varsin vapaasti ja fiktiivisesti uudelleen tulkiten. Vanha ortodoksisuus onnistuttiin melko tehokkaasti hävittämään suuren kansanosan ideologisesta ajattelusta, eikä ainoa oikeuskokinen kirkko ollut Neuvostoliiton oloissa päässyt modernisoitumaan. Vastakkainasettelu lännen kanssa kuvastuu myös venäläisestä filosofiasta, jonka suhde Kantiin on aina ollut ongelmallinen. Pyrkimys kehittää omaleimaista venäläistä filosofiaa on kiivas.

Paitsi konservatiivinen myös nationalistinen suuntaus on nyt poliittisen eliitin tukemana valtavirtaa Venäjällä. Kirjassa kuvataan myös kommunistisen puolueen siirtymistä Zjuganovin johdolla patrioottien leiriin sekä populistisen opposition sortamista. Kirjassa käsitellään myös Aleksei Navalnyin keulakuvana vetämää populistista nationalismia, jonka pääsanoma on vallanpitäjien korruptoituneisuuden arvostelu. Epäselväksi jää, mitä tarjottaisiin tilalle, jos se olisi mahdollista. Sittemmin olemme seuranneet mediasta Aleksei Navalnyin kovaa kohtelua. Lyhyt ja ytimekäs johdatus Tšetšenian sotien aiheuttamaan kollektiiviseen traumaan ja sotien erittäin väkivaltaisiin seurauksiin tšetšeneille kuvaa tärkeää osaa uuden Venäjän kulttuurista ilmapiiriä. Ramzan Kadyrovin hirmuvalta on Venäjälle suuri häpeäpilkku, joka kuitenkin tietoisesti valittiin pienempänä pahana Tšetšenian itsenäistymiselle. Se kun olisi voinut johtaa muidenkin alueiden itsenäistymispyrkimysten aktivoitumiseen. Pelolla ja väkivallalla johtaminen on sallittua ja arkipäiväistä. Mielenkiintoinen osuus on myös analyysi Venäjän eliitin ilmastonmuutoksen kieltämisestä ja fossiilisiin polttoaineisiin nojaavasta kulttuurista. Venäläistä feminismiä, joka nousi kansainväliseen kuuluisuuteen Pussy Riot -ryhmän myötä, esitellään myös kirjassa ansiokkaasti.

Feminismi on eräs tärkeä konservatiivisten arvojen vastavoima, ja osoitus siitä, että globaalit kehityslinjat ovat läsnä Venäjällä. Länsimaiset ihmisoikeudet ja demokratia toimivat edelleen hegemonisen konservatiivisen projektin vastavoimana ja globaalit prosessit nationalististen sisäänpäin kääntyneiden arvojen vastavoimana. Kirjoittajat esittävät, että konservatiivinen ja nationalistinen hegemonia voi vielä johtaa ei-toivottuihin seurauksiin. Pinnan alla muhii monia konfliktin aineksia. Kirjoittajat arvelevat, että esimerkiksi populistisen opposition repressio voi johtaa ennalta arvaamattomiin seurauksiin. Myös

Tšetšenan trauma ja väkivaltainen repressio voi vielä kostautua dramaattisin seurauksin. Lisäksi hyvinvointijärjestelmän sisäiset ja ulkoiset haavoittuvuudet voivat aiheuttaa konflikteja yhteiskunnassa, jossa konfliktien säätely on heikolla tasolla. Fossiilisiin polttoaineisiin perustuva talous voi vielä aiheuttaa ympäristöliikehdintää, joka aikanaan myös oli yksi tärkeimmistä voimista Neuvostoliiton romahtamisen takana. Konservatiivinen projekti voi romahtaa kansalaisten silmissä myös sukupuolten epätasaa-arvoisella kohtelulla, esimerkiksi liian tiukalla aborttipolitiikalla kuten Puolassa on käynyt. Systemaattinen desekularisaatio kaikilla elämän aloilla ja koulutuksessa voi johtaa liberaaliin vastaiskuun. Kirjoittajat muistuttavat, että länsimaisen massakulttuurin ja individualistisen kulutuskulttuurin voimaa ei myöskään voi aliarvioida.

Luku 6 paneutuu Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan modernisaatioon. Kirjoittajina toimivat Tuomas Forsberg, Hanna Smith, Katri Pynnöniemi, Sirke Mäkinen, Nina Tynkkynen and Veli-Pekka Tynkkynen. Tämä luku herätti minussa etukäteen eniten ennakkoluuloja, koska kansainvälisen politiikan tutkimusta tehdään usein irrallaan kaikesta muusta keskittyen lähinnä suurvaltojen johtajien edesottamuksiin. Yllätyin positiivisesti. Nämä tutkijat pyrkivätkin asettamaan ulkopolitiikan modernisoitumisen kontekstiin ja tutkivat ulkopoliittikkaa globaalien prosessien ja kansallisen sulkeutumisen sekä suurvalta-ajattelun ja taloudellisen riippuvuuden välimaastossa. Lukuun on valittu neljä näkökulmaa Venäjän ulkopoliitiikan modernisointiin; sotilaallinen, taloudellinen, pehmeä voima sekä ekologinen.

Kirjoittajat ovat sitä mieltä, että vaikka Venäjä näyttäytyy maana, joka voi riskeerata suhteensa länsimaihin Krimin valtauksen tai Ukrainan sodan kaltaisilla seikkailuilla, sen ulkopoliittikka on silti matkalla kohti modernisaatiota. Sotilaallisen pullistelun taustalla nähdään kokemus siitä, että länsimaat käyttivät Venäjän heikkoa tilannetta hyväkseen, eivätkä pitäneet Gorbatsoville antamiaan lupauksia. Erityisesti Itä-Euroopan ja Baltian maiden liittyminen NATO:oon oli shokki, joka tulkittiin uhkana.

Liberaali teoria modernisaatiosta on nostanut vahvan talouden sotilaallisen mahdin edelle. Talouden globalisaation johtaessa kohti integraatiota ja keskinäistä riippuvuutta, tuottavuus ja investoinnit ratkaisevat maan kilpailukyvyyn. Neuvostoliiton hajoamisen taustalla ei voi olla näkemättä globaalien talouden mahtia. Kun Venäjä taas pääsi jaloilleen öljyn maailmanmarkkinan nousun myötä, se alkoi vähitellen – ei

heti kuten kirjoittajat korostavat - käyttää öljyä taloudellisena painostuskeinona. Se on myös halunnut pitää entisen Neuvostoliiton maita taloudellisessa otteessaan pyrkimällä Euraasian unioniin, jonka muut jäsenmaat olisivat Venäjältä riippuvaisia. Pehmeä voima on myös hyväksytty Venäjän ulkopolitiikan työvälinepakkiin. Tosin Venäjän ongelma on se, että valtio nähdään myös pehmeän voiman käyttäjänä. Tämä vuoksi Venäjän informaatiokampanjoita on lännessä pidetty lähinnä propagandana tai trollauksena. Neuvostoliiton jalanjäljissä Venäjä toimii myös koulutuksen supervaltana tarjoten koulutusta erityisesti kehittyvistä maista tuleville opiskelijoille. Ekologista näkyvyyttä tämä hiilipohjaisien energiamuotojen supervalta on käyttänyt erityisesti Trumpin kaudella. Venäjä on onnistunut olemaan globaalissa ilmastopolitiikassa Yhdysvaltoja progressiivisempi suhtautumalla myönteisemmin ilmastopolitiikan tavoitteisiin.

Riitauduttuaan Yhdysvaltojen ja Euroopan unionin kanssa Venäjä on pyrkinyt kääntymään Aasian suuntaan, missä se levittää kulttuurista goodwilliään ja yhteistyönäkymiä. Kiina ei kuitenkaan ole Venäjälle tasavertainen kumppani, koska Kiinasta on kasvanut taloudellinen suurvalta, jonka Yhdysvallat kokee jo oman taloudellisen valta-asemansa uhkana. Lisäksi Kiinalla on sotilaallisia tavoitteita Aasiassa. Kiinan ja Yhdysvaltojen välissä Venäjä ei enää ole kovinkaan merkittävä suurvalta, vaikka se sitä haluaisikin olla.

Luvussa 7 Markku Kivinen ja Brendan Humphreys kokoavat yhteen poikkitieteellistä synteisiä Venäjän modernisaation ristiriidoista. Uusi paradigma on heidän näkemyksensä mukaan pyrkimys pois liian lineaarisesta ja yksinkertaistavasta analyysistä. Kirjassa käsitellyt ristiriitaiset tendenssit kuvaavat Venäjän yhteiskunnan rakenteellisia esteitä ja toiminnan kehyksiä. Näiden ristiriitojen kautta on selkeästi nähtävissä, ettei Venäjällä ole tarjota omaa tietään modernisaatioon. Ristiriitojen keskellä rämpiminen voi lisäksi johtaa traagisiin tarkoitamattomiin seurauksiin ja jopa täydelliseen epäonnistumiseen. Valtavien haasteiden edessä Venäjän eliitillä ei ole omaa missiotaan, vaan se vaikuttaisi pyrkivän väliaikaiseen tasapainoon ja luomaan hybridejä rakenteita. Modernisaatio ymmärretään aivan liian ahtaasti taloudellisena ja teknologisenä harppauksena, jonka poliittinen ja taloudellinen eliitti pystyisi luomaan ja sitä johtamaan. Kirjassa pyritään luomaan Venäjää valtaeliitin takaa. Kuitenkaan toista Venäjää, joka voisi vallan vaihdon myötä ilmestyä tyhjästä, ei ole olemassa. Kirjan pääsanomaksi

esitetään, että Venäjää ei voi kehittää ilman yhteiskuntatieteiden apua. Tarvittaisiin dialogia eri blokkien välillä ja intellektuaalisesti kunnianhimoista keskustelua tärkeimmistä paradigmaattisista perusteista.

Aleksanteri-instituutin huippuyksikön tuottama yhteiskirja antaa hyvin monipuolisen kuvan Venäjän nyky-yhteiskunnasta ja sen haasteista. Erityisesti sosiaalipolitiikkaa koskeva luku saisi olla kaikkien Venäjää tutkivien peruslukemista. Autoritäärisestä demokradiasta kuuluu paljon, mutta yhteiskuntaan suuresti vaikuttava sosiaalipolitiikka ei ole yhtä paljon esillä. Aivan kaikkea kirjassa ei kuitenkaan ole pohdittu. Taloutta pohditaan taustatekijänä, eikä pohdintoja viedä yksittäisten yritysten toiminnan tasolle.

Myöskään oikeutta – oikeuslaitosta tai käsitystä lainsäädännön ja oikeudellisten normien roolista ei kirjassa käsitellä. Tämä ei toki tarkoita, etteikö Venäjän taloutta ja oikeutta Suomessa tutkittaisi. Kaiken kaikkiaan suomalainen Venäjään kohdistuva tutkimus näyttää tyttävyyttä korkeatasoisena ja pohdiskelevana tämän kirjan sivuilla. Panostaminen poikkitieteellisyyteen ja empiriaan on tuottanut tulosta. Kirja on erinomainen käyntikortti suomalaisesta Venäjän tutkimuksesta maailmalla. Myös suomalaisille lukijoille se on syväluotaava yhteenveto Venäjän tutkimuksen ytimeen. Kirja on inspiroiva lukukokemus, jota voi suositella kaikille Venäjistä kiinnostuneille.

Soili Nystén-Haarala

Havelin ajattelua vihdoin suomeksi

Václav Havel: *Euroopan toivo. Esseitä ja puheita 1978–2002*. Suom. Minna Suikka. Tampere: Niin & Näin, 2020. 213 s. ISBN 978-952-7189-65-8.

Minna Suikan suomentama ja Niin & Näin -kustantamon julkaisema kokoelma Václav Havelin esseitä ja puheita on kulttuuriteko. Vaikka Václav Havel (1936–2011) onkin ajattelijana kiinnostanut suomalaisia ja Havelin näytelmiä ja hänen elämästään kertovia kirjoja on aikaisemmin suomennettu, Havelin tunnetuimpia esseitä ei ole voinut aikaisemmin lukea suomeksi. Minna Suikka on tehnyt mittavan työn, jonka tuloksena syntynyt kokoelma on monipuolinen ja käänös sujuva.

Kokoelma käsittää neljä esseettä ja kolme puhetta, joiden valintaa suomentaja avaa jälkisanoinaan. Hän on itse valinnut kirjan tekstit. Kokoelma tuo esiin Havelin hänen muuttuvissa rooleissaan: ensin äänessä on 1970- ja 1980-lukujen toisinajattelija, sitten 1980-luvun lopun poliitikko-Havel ja lopulta Tšekkoslovakian viimeinen ja Tšekin ensimmäinen presidentti. Kun Havel kommentoi ympäröivää maailmaa, hän ei erityisesti alleviivaa mistä roolista sen tekee. Vaikka toisinajattelija-Havelin esseet ovat syvällistä moraalifilosofista pohdintaa, Havel ei pitänyt itseään oikeana filosofina - varsinaiseksi filosofiksi hänellä ei ollut tarvittavaa koulutusta, jota hän ei porvarillisen taustansa vuoksi voinut sosialistisessa Tšekkoslovakiassa saada. Hänen ajattelunsa onkin läpi tekstien enemmän käytän-

nöllistä kuin abstraktia. Vaikka hänen asemansa yhteiskunnassa muuttui lopulta täysin, Havel kykeni säilyttämään asioita hieman ulkopuolelta tarkkailevan tyyliinsä. Vielä presidenttinäkin Havel halusi pikemminkin havainnoida asioita hieman sivusta kuin antaa ohjeita. Nykypäivän Trumpien ja Orbánien ajan näkökulmasta hänen humanisminsa tuntuu piristävältä.

Esseet ilahduttavat ajankohtaisuudellaan tai ehkä pitäisi sanoa ajattomuudellaan. Havel kyseenalaistaa kaikenlaiset ideologiat, ja on vakuuttunut ihmiskunnan kyvyttömyydestä hallita omaa tilannettaan, oli kyse sitten Havelia ympäröineestä jälkitotalitarismista tai parlamentaarisesta demokradiasta. Henkisen tilan ahdingossa Havel viittaa Heideggeriin, jonka mukaan ”enä vain jumala voi meidät pelastaa”. ”Jumalana” eli ulospääsynä Havel hahmottelee ”eksisistentiaalista vallankumousta”, jossa painopisteen on siirryttävä yksilön vastuuseen.

Voimattomien voima vuodelta 1978 lienee Havelin kansainvälisesti tunnetuimpia filosofisia kirjoituksia, jossa hän avaa toisinajattelijoiden roolia entisessä Tšekkoslovakiassa, mutta laajentaa viitekehysten koko läntiseen sivilisaatioon. Erityisen tunnettu on esseen esimerkki vihanneskauppiasta, joka rituaalinomaisesti asettaa ikkunaan iskulauseen: ”kaikkien maiden proletaarit, liittykää yhteen!”. Tehdessään niin vihanneskauppias osallistuu järjestelmän ideologisen pelin pelaamiseen ja mahdollistaa toimillaan sen jatkumisen. Jälkitotalitaarisessa järjestelmässä, kuten Havel 1970-luvun